

БРОЈАЛИЦЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ГОВОРА И ГОВОРНОГ ИЗРАЖАВАЊА

Светозар Милијевић*

Stručni rad

doi: 10.7251/NSK1501037M UDK: 371.3::784.67]:159.946.3

Резиме

У предшколским и основношколским активностима оспособљавамо дјецу и ученике да усмено квалитетно, лијепо и прецизно изложе своје мисли и стечена знања. Говор као усмено казивање у доброј мјери показује какво је схватање, разумијевање и закључивање дјетета и ученика. То се процјењује јасноћом и логиком говора, прецизношћу и љепотом израза, течностима и брзином излагања, богатством, разноврсностима и правилним именовањем одређених појмова. Зато говор треба стално његовати у свим васпитно-образовним подручјима и на свим степенима образовања. То се чини у свим слободним и усмје-

реним активностима, центрима за учење, те свим наставним предметима и кроз све наставне ситуације. Ако дијете или ученик говори разумно, разложно, природно, јасно, лијепо, полетно, са одређеним темпом, интонацијом, ритмом, наглашавањем, то је, у првом реду, заслуга планског и систематског рада васпитача и добро вођене основношколске наставе. Нема сумње да су бројалице у функцији развоја говора и говорног изражавања. Наставници их не би требали гурати у страну јер су оне значајно средство у развоју говора и говорног изражавања, нарочито предшколаца и ученика раног школског узраста. Њихова употреба убрзава прелазак из егоцентричног у социјализовани говор, брже претвара активни у пасивни рјечник и доприноси развијању правилног и логички повезаног говора.

* Проф. др Светозар Милијевић, Филозофски факултет, Бања Лука

Њихова вриједност још је наглашена у опажању, обликовању, артикулацији и правилном изговарању гласова. У сваком случају, бројалице треба раздвојити од брзалица, ругалица и ређалица, јер се оне, мада су доста сличне, суштински, појмовно и садржајно разликују.

Кључне ријечи: *Бројалице, социјални контакти, игре, пасивни и активни рјечник, аудитивни опажај, брзалице, ругалице, ређалице.*

Појам и класификација бројалица

У стручној литератури бројалице ћемо наћи и под називом бројенице, бројанице, разбрајалице. Вук Караџић их је нпр. назвао бројенице. Међутим, најчесталији назив им је бројалице што смо и ми прихватили. Оне потичу из народа, тј. углавном су народне творевине. Текстови су им занимљиви. Дјеца их радо слушају од својих родитеља, старије браће и сестара и вршњака. Радо се говоре па и пјевуше, у игри, дворишту, на улици. Основна сврха им је разбрајање и говорење. Говорење прати игра, плескање, надметање, покрет и музичка усклађеност, као и укупна поетска слика. Нарочита вриједност им је у артикулацији самогласника и сугласника те у наглашавању ријечи и слогова. Методички се слично обрађују као најједноставније дјечије пјесме.

Под појмом бројалице (разбрајалице, бројенице, бројанице) подразумевају се дјечије говорне игре што се изговарају углавном у игри скривања и њој сличним забављањима. Бројалице су кратке пјесмице, у виду рецитатива, у којима је смисао жртвован ритму и асоцијацијама по сазвучју. Оне су врста књижевноумјетничког текста и народног стварања. Родиле су се и опстале у народу. Високе су васпитно-образовне вриједности. Лако се памте и дјеца их воле од најраније доби. Слушање и њихово понављање помаже у развоју истанчаности дјечијег слуха и у изоштравању препознавања различитих гласова. Дијете, зависно од садржаја бројалица, може такође више тога сазнати. Садржај им је усмјерен не само за забаву и игру него је и на подстицајан развој психичких функција, посебно мишљења и памћења. Подстичу комуникацију међу дјецом, ученицима и одраслима.

Бројалица је кратка пјесма, ритмичка цјелина, игра ријечима, врста оноματοпеје. Она је облик дјечјег стваралаштва и њихов је новогovor. Садржај јој је весео, пун ведрине, обрта и неочекиваних ситуација. Оне су посебан облик говорења који је дјеци близак због њихове ритмичности, мелодичности и шаливости. Њих не треба ни тумачити већ препустити дјеци да уживају у магији језика који је често лишен информативне функције.

Бројалицом дјеца непримјетно управљају игром, одређујући ко ће да жмури, ко започиње игру или излази ван, ко ће нешто да смисли, одго-

вори, покаже... Она је средство игре, њен подстицај и допуна. Дјеци је приступачна, због ритма и мелодичности, краткоће и једноставности и код њих ствара расположење. Изговарање бројалице може бити уз покрет, плесак, њихање тијела, поскакивање, топтање ногу, кретање напријед-назад, змијолико, у једном смјеру итд. У њеној завршној ријечи може се поскочити, чучнути, бјежати, разбјежати, њихати, пуцкети прстима и сл. Често је праћена музиком и покретима. Јавља се у свим културама свијета, у свакој земљи, држави, народу, граду, селу, улици, засеоку. Преноси се од једног народа до другог, из генерације у генерацију. Биле су присутне у прошлости, има их данас и биће их и у будућности. Оне су саме по себи игра, а могу бити и њен подстицај и допуна. Извор су измишљања нових и шаљивих ријечи, кованица и нових покрета. Њима исказујемо елементарност, краткоћу и једноставност. Лако се изговарају, могу се рецитовати, пјевати, представљати мимиком, демонстрирати и моделовати. У функцији су игре, ритма, говора, пјевања и откривања. Имају велик значај за развој музикалности и музичког стваралаштва. Дјеци су приступачне због своје природности, елементарности и карактеристичног облика мелоритмичног изражавања. Изговарају их док се играју, а онај на кога падне посљедња, обично кратка и наглашена ријеч, испада из даљег разбрајања. Мада су многе од њих нејасне и нелогичне, нису лишене изворне поетске љепоте, ритмич-

ности, мелодичности, шаљивости, па и слободне дјечије маште. Звуковни елементи „игара слободног духа” заснивају се на промјени, преобраћању, непотпуним сликама, наглашавању посљедње ријечи, музичкој складности, асонанцама и необавезним римама, попут *Петар плете Петру плат, су три пута по три пут* или ногом ногнимо, руком рукнимо, а главом главнимо...

У *Педагошком речнику 1*, наводи се да су то „кратке дечије песме у виду рецитатива настале приликом разбрајања деце у игри. Текстови бројаница се обично изговарају са једним, а ређе са два или више тонова, имају изразито ритмички карактер. Неке бројанице имају јасан текст (*Једна врана гакала и по пољу скакала, у то дође црни кос и одгризе врани нос*), а код неких је просто, али ритмички одређено ређање бесмислених речи (*Ен, дем, дину, саварака тину, саварака тика така, елен, беле, буф – триф, траф, труф*)” (Педагошки речник 1, стр. 86). Нарочито се користе у предшколским установама и за дјецу млађег школског узраста, те у музичком васпитању за развијање ритма. Изговор бројалица пропраћен је плескањем руку или ударањем у инструменте дјечјег односно школског инструментарија.

Матић дефинише бројалице као дјечије пјесме нонсенсне природе, које се састоје углавном од бесмислених, беспојмовних ријечи. Најчешће служе за разбрајање у некој игри, у чему је њихова практична функција.

Познато је, наиме, да дјеца имају извјесне тешкоће у вези с тим када и ко треба да започне одређену игру и приликом одабира неке улоге било да је она позитивна или негативна, пријатна или непријатна. Ако је улога у игри пријатна дјеца се обично отимају за њу, а у другом случају, када је улога негативна, непожељна или непријатна, дјеца је избјегавају или не желе да је прихвате. У том случају дјеца, да би се игра ипак наставила и одређене улоге одиграле, су на услузи разбрајалице или бројалице. Дијете се покорава (прихвата) избору разбрајалице јер вјерује да тако мора бити, да је то као нека тајанствена сила.

У Енциклопедијском рјечнику педагогије наводи се да су бројалице „Кратке дјечје пјесмице које се рецитирају једним тоном, при чему једнолични покрети руком означавају мјеру, а говорни текст ритам. Ученици, још у предшколско доба, играјући се упознају већи број бројалица, које треба у настави искористити за свјесно савладавање једноставнијих, а касније све сложенијих облика ритма” (Енциклопедијски рјечник педагогије, стр. 100).

Могло би се рећи да је разбрајалица подређена игри слагања најразноврснијих па и нонсенсних (бесмислених) и магијских ријечи, њиховом живом звучном и брзом ритму. За бројалицу је важно да добро звучи, да је музички складна и необична за ухо.

Постоје различите врсте бројалица и њихових класификација.

Класификација бројалица, као и загонетака, зависи од критерија, од основе и полазишта, од оног од чега се полази. Ако је у основи критеријума форма и садржај, оне се групишу или по форми или по садржају. Можемо их груписати нпр. по томе да ли су их саставила дјеца или одрасли. Критеријум разврставања може бити нпр. према њиховој заступљености: на бројалице типа *један, два, три...* као што их класификује М. Петех, или на бројалице о животињама и остале бројалице. Ако су у основи критеријума разумљиве ријечи, онда би их могли класификовати на бројалице рационалног смисла и ирационалне (бесмислене, нонсенсне), односно на оне које немају смисаони текст и тако даље.

Овдје ће бити ријечи о бројалицама прикупљеним из различитих извора. Највише их је записано у многобројној, а нама доступној стручној литератури. Неке бројалице преузете су од васпитача из вртића или наставника из школе. Заправо, узели смо оне које су коришћене у свакодневном васпитно-образовном, односно наставном раду. Неке од њих су адаптиране за потребе васпитно-образовног рада у вртићима и разредној настави.

У овом раду бројалице су условно систематизоване на:

- бројалице небројчане и
- бројалице бројчане.

Искусни васпитачи и наставници често их користе и тако подсти-

чу интересовање дјеце за ову врсту стваралаштва. За успјешну примјену у васпитно-образовном раду неопходан је правилан и адекватан избор ових садржаја, њихово педагошко-дидактичко и методичко обликовање, уз уважавање узрасних карактеристика дјетета.

У сваком случају, бројалице треба разликовати од брзалица, ругалица и ређалица. Бројалице су им доста сличне, али се суштински, појмовно и садржински разликују.

Бројалице у функцији развоја говора и говорног изражавања

У оквиру овог дијела рада расправљаћемо о појмовном одређењу и развоју говора, значају и учењу говора, претварању пасивног у активни рјечник и о значају бројалица у гласовној страни говора. Даћемо и неке уопштене назнаке у облику методичких напомена.

Појмовно одређење и вриједност говора

У консултованој стручној литератури има више дефиниција говора. Једна од њих указује да је говор промјенљиви и вишедимензионални сигнал, чија су својства енергија, фреквенција и вријеме. Друга, чешћа у употреби, упућује нас на то да је говор облик

наученог људског понашања и да служи као средство општења. Говор је и средство личног израза. То је најзначајнија људска особина и средство мишљења. Незаобилазан је чинилац у социјализацији и развоју личности. Прва говорна манифестација, први говорни сигнал, јесте плач новорођенчета. На основу плача судимо да ли је дијете болесно, здраво, гладно, сито. Првим плачем дијете са одраслима *комуницира* и успоставља узајамне интерактивне односе са својом околином. Према томе, говор можемо означити као средство помоћу кога дјеца успостављају и развијају социјалне контакте. Говором се изражавају мисли, осјећања и потребе. Он тече упоредо са развојем моторних и интелектуалних способности и представља једну од најразвијенијих људских особина. Захваљујући развијеном говору, човјек са највише разликује од (других врста) (животиња). Њиме његујемо друштвене односе и преносимо генерацијска искуства. У цивилизацији говор и добија све већи значај. Због тога га изучавамо и његујемо.

Човјек говором задовољава, развија и одражава осјећања сопствене вриједности. Говор је средство обавјештавања и стицања знања о појавама и односима. Говором утичемо на друге људе, на њихове акције и реакције. Њиме комуницирамо са околином, утичемо на средину у којој живимо или јој се прилагођавамо. Под утицајем интеракцијског односа утичемо и на мијењање самог

себе, на спознавање и развијање свога ЈА. Користећи се говором у средини у којој живи, дијете се социјализује и од бића стопљеног са свијетом као цјелином, преко аутистичког и егоцентричног говора, сазријевањем, развојем и учењем, постаје друштвено, социјално биће, односно оно овладава социјализованим говором.

Поред општег физичког здравља, на развој говора значајно утичу и опште психичке способности. Интелигентнија дјеца, на примјер, брже савладавају говор. Код половине њих утврђене су одређене разлике које иду у прилог дјевојчицама. Оне нешто раније проговарају и брже напредују у развоју говора и савладавању језика.

У развоју говора велику улогу за дјецу има игра, као посебан облик учења. Дијете у игри тежи да разумије и овлада оним што за њега има лични смисао и значење. Оно има потребу да се игра ријечима, а за то су погодне бројалице. Кроз игру дијете провјерава, испробава, прерађује и присваја стечена искуства и та искуства говором уопштава. Зато дјецу треба пружити довољно времена за игру и омогућити им да се спонтано, слободно и организовано играју. Знајући за њену благодет, васпитачи у предшколским установама и наставници у основној школи велику пажњу посвећују игри. Она је средство и стимуланс за развој говора и зато се систематски планира. Планирамо је у усмјереним и слободним радњама, раду центара те у мно-

гобројним другим предшколским и школским активностима.

Многобројна истраживања указују на то да дјеца до треће године живота успјешно овладавају гласовном страном говора. У томе им помажу и бројалице. До треће године за говор дјетета карактеристична је редукција, тј. изостављање гласова. У четвртој години редукција се постепено губи, а смјењује је метатаза, премјештање или мијешање појединих фонетских елемената (чапара, ројган, шепра, мамара...). Ред ријечи у реченици није правилан нити је добар ред реченица у сложеној реченици. Са четири године дијете углавном говори правилно, са понеком мањом грешком. Прве ријечи имају значење реченице. Постепено реченица постаје проста, затим се проширује и постаје сложена. У фонду ријечи код дјете овог узраста преовлађују именице (око 50%), глаголи (око 27%), придјеви (око 11%). „Говор се савлада поступно. Послије прве ријечи – реченице, јавља се реченица од двије ријечи, затим кратке реченице од три или четири ријечи, а тек у четвртој или петој години потпуна, сложена реченица. Прва ријеч носи највише информација. Постепено, како дијете расте, у говору све више доминирају именице и глаголи, касније и остале врсте ријечи” (Петех, 1998, стр. 9 и 10).

Треба констатовати да, и поред одређеног фонда ријечи, код дјетета преовладава пасиван рјечник. Глав-

ни задатак одраслих је да пасивни претварају у активни рјечник. То ћемо углавном чинити у васпитно-образовном процесу. Погодно средство претварања пасивног у активни рјечник су и бројалице.

У предшколско-школским активностима оспособљавамо дјецу и ученике да квалитетно, лијепо и прецизно усмено изложе своје мисли и стечена знања. Говор, као усмено казивање, мјерило је схватања, разумијевања и закључивања дјетета и ученика. То се „најбоље процењује јасноћом и логиком говора, прецизношћу и љепотом израза, течношћу и брзином усменог излагања, богатством и разноврсношћу и правилним именовањем одређених појмова” (Педагошка енциклопедија 1, 1998, стр. 231).

Зато говор треба стално његовати, учити и вјежбати – од раног дјетињства, у свим васпитно-образовним подручјима и на свим нивоима образовања, кроз све усмјерене и слободне активности, центре за учење, те наставне предмете и све наставне ситуације. Притом треба водити рачуна како о спољашњој страни изражавања тако и о садржају казивања. Говор је резултат, поред осталог, цјелокупне наставе. Ако дијете ичи ученик говори разумно, разложно, јасно, лијепо, полетно и ако достигне висок степен образовања и језичке културе, то је највећа заслуга организованог, планског, систематског и добро вођеног рада васпитача и основношколске на-

ставе. Стога говор васпитача, односно наставника мора бити узор за дјецу. Ритам и темпо њиховог казивања треба да буду правилни, наглашавање и паузе одмјерене, интонација и тонска колоратура изразита, конструкција једноставна, изражавање примјерено узрасту, сликовито и пластично, структура реченице правилна, говор књижевно исправан и акцентовање беспријекорно. Њихов говор мора бити природан, непосредан уз одмјерену присност.

Нема сумње да су бројалице у функцији развоја говора. То се може образложити и чињеницом да су оне предмет примјене у: игри дјете, обичном говору, дјечијим листовима и часописима, књигама, вртићима и основним школама. Оне имају велику васпитно-образовну и употребну вриједност и богат су материјал за развој говора и говорног изражавања.

Значај и учење говора

Говором дијете изражава мисли, осећања, жеље. То је оруђе мишљења и њиме дјелујемо на људе око себе, са њима се споразумијевамо, утичемо на средину и њој се прилагођавамо. Говор и мишљење су тијесно повезани, мада се мишљење не своди само на говор, јер се мисао изражава различитим ријечима и различитим језицима. За дјецу је говор средство изражавања и средство обавјештавања. То је и средство утицања, јер говором утичемо на друге људе, на

њихове акције и реакције. Дјеца говором успостављају однос са непосредном околином, па се може рећи да је он за дјецу средство социјализације, јер доприноси да брже постају друштвена интеракцијска бића. Захваљујући говору, дијете постепено од пасивног постаје све активнији члан средине и друштва у којем комуницира. Говор је посебно важан и за развој умне и емоционалне стране личности дјетета. Говор дјетета, његова брзина, темпо, ритам су „термометар његовог емоционалног стања”. Стога је предшколски период живота изузетно значајан за учење говора, у чему посебна улога припада породици и предшколској установи. Значајан чинилац у развоју говора дјете су њихове жеље и потребе. Оне су снажан мотив за савладавање говора.

Такође, социјално-економски, културни и образовни статус породице играју важну улогу у развоју говора дјетета, као и односи у породици. Дружење и игра са вршњацима, обострано прихватање, исто тако утичу на развој говора дјетета.

Исту улогу имају и све врсте игара (слободне, конструктивне, дидактичке, имитативне, покретне, игре са правилима без правила и свака игралика активност). Наравно развоју говора увелико доприносе бројалице, загонетке, брзалице, ређалице, ругалице и другог народног и умјетничког говорног и писаног стваралаштва.

Предшколска установа је посебно значајна за развој говора и свестранијег развоја дјетета. Говор се стимулише у слободним и усмјереним активностима, у центрима за учење и при свакој активности под условом да се правилно методички реализују.

Процес учења говора је сложен и траје цијели живот. Најинтензивније се учи до шесте године и у раном школском узрасту. Првом говору претходе плач, гестовна активност дјетета и гукање. Проучавајући говор дјетета стручњаци су установили, углавном, двије фазе говора: егоцентрична и социјализована. Егоцентрична фаза има облик самоговора и монолога. Ограничене су јој интерактивне и сазнајне могућности. Дијете често разговара само са собом, поставља питања и даје одговоре. То је нека врста псеудоконверзације, при којој оно слуша себе, али воли и да га други слушају, без говорне размјене са њима. То је својеврсно монологизирање. Наравно, у овој егоцентричности има елемената социјалног говора, социјалног додира, разумијевања и размјене мисли са одраслима. Дакле, од самоговора дијете постепено прелази у фазу социјализованог говора. Најучесталији „разговор” је са родитељима, старијим братом или сестром, па и са вршњацима. У тим ситуацијама развијају се социјални односи (говор се социјализује), дијете слуша и бива слушано. Ту социјализацију говора појачава укључивање дјетета

у игру и прихватање правила игре. У игри дијете доста разговара, упућује и слуша примједбе, што доприноси развијању говора. То се још више усавршава у предшколској установи гдје васпитачи воде рачуна о правилном изговору, наглашавању, његовом темпу, брзини и ритму. Дијете подражава васпитача, а васпитач исправља дијете, нарочито у изговарању неких гласова. За учење говора значајна су показивања предмета и учење ријечи упоредо са предметима. На овај начин дијете повезује изговорену ријеч са именованим предметом, што код њега учвршћује значење ријечи и појашњава му везу између ријечи и предмета. Стога је за учење говора значајна и игра са играчкама и њихово именовање, о чему васпитачи воде посебну бригу. На развој говора у предшколској установи у доброј мјери утиче режим дана, тј. свакодневна активност дјете. Говор и говорење испољавају се приликом окупљања дјете, облачења, обувања, употребе играчака, разговора и игре са другарима, у слободној и усмјереној активности, центрима за учење, боравку дјете у дворишту, у краткотрајној шетњи и сл.

Слушање и причање прича, описивање предмета, разна саопштавања, питања и одговори, извјештавања и сл., такође су значајни за учење говора. У свим овим и другим ситуацијама дијете богати рјечник а од пасивног прелази у активни, те потпуније и правилније изговара

просте, проширене и сложене реченице. На тај начин оно постепено овладава правилима изговарања гласова (фонетски облик ријечи) и њихових група, те морфологијом ријечи и међусобним односом дијелова у реченици, као и њиховој конгруенцији (синтаксички облик ријечи).

Емоционална стања дјетета такође утичу на развој говора. Јачи подстицај учења говора имаће оно дијете које се васпитава у условима гдје доминира топла и пријатна емоционална – било породична, предшколска или основношколска – атмосфера. Поред тога, повољни социјално-економски и културни услови дају подстицај и импулсе за бржи развој говора.

У читавој овој сложености значаја и учења говора, нема сумње, као средство тог учења значајну улогу и допринос имају бројалице.

Претварање пасивног у активни рјечник и развијање правилног и логички повезаног говора

Сложен је, напоран и одговоран посао васпитача и основношколског наставника да оспособе дијете или ученика за разумијевање и слушање говора других, за правилно усвајање нових ријечи и претварање пасивног у активни рјечник. Најбоље би можда било, а за то предшколска установа и основна школа имају услова, да изговорену ријеч вежу за одређени предмет, играчку, догађај, конкретну активност, појаву, особину. Тако би дије-

те усвајало не само ријеч већ и њено значење, па и карактеристике. Ако васпитач нпр. описује неку играчку, он ће описивати и њене карактеристике или ће говорити о сличности и разликама са другим сличним играчкама, што све доприноси дјететовом схватању правог значења и правог смисла ријечи. Значење ријечи се може усвајати и кроз игру. Оно се може учити кроз говорне вјежбе, објашњења приче, стихове, описе, бројалице. Такође, све то долази до изражаја и у обавезним и слободним активностима, и у центрима за учење, кроз шетњу и слично. Кроз ове активности дијете ће схватити значење ријечи: *хоћу, нећу, смијем, не смијем* и сл., али и значење ријечи које се односе на критику, наређења, забрану, савјете, објашњења, упутства, па и сложенија значења која се односе на исмијавање, неодобравање неких поступака или на неке захтјеве за извршавање радње. Све су то подстицаји за правилније говорење, за схватање значења ријечи, за изграђивање правилног интерактивног социјалног односа, као и односа правила дозвољеног понашања. Зато треба пажљиво бирати стихове, бројалице, приче како би кроз њих што јасније дочарали дјечи неку особину, појаву, догађај.

Исто тако, доста сложен задатак јесте развијање граматички правилног и логички повезаног говора. Овај задатак односи се на овладавање граматичком и фонетском страном језика, односно на логичко-садржајну страну

говора дјече и ученика. С обзиром на то да говором износимо наша сазнања о предметима и појавама у природи и односима у друштву, морамо водити рачуна да оно што исказујемо буде повезано, да има мисаоно-логички слијед. Ове захтјеве васпитач и наставник ће реализовати у свакој васпитно-образовној ситуацији, а нарочито приликом описивања и објашњавања предмета и појава. Они ће увијек промишљати како да лакше, методички рационалније и успјешније остваре задатак овладавања граматички правилним и логички повезаним говором, како да га логички садржајно обогаћују, вербализују и интелектуализују. Бираће средства, методичке варијанте и модалитете, облике и методе, како би брже дошли до циља, односно до граматички правилнијег и логички повезаног говора. Васпитачи и наставници ће водити бригу о томе да ли су, у ту сврху, одабрали и интерпретирали узорне текстове и стихове, бројалице и загонетке, да ли је било квалитетно њихово читање, причање, описивање, разбрајање да ли је било граматички и логички коректно извођење представа, позоришта лутака, драматизација и слично. Све су то подстицаји за правилан граматички и логички повезан говор, али је неопходно да говор васпитача и наставника буде језички узоран, логички јасан, прецизан, емоционално обојен, граматички правилан, природан, по могућности актуелан, те садржајно богат, правилног ритма и темпа, брзине и интонације.

Бројалице и гласовна страна говора

Важни сегменти у развоју говора су опажање и правилно изговарање гласова. Наравно, то је доста сложен процес. Погодно средство за опажање и изговарање гласова су управо бројалице. Карактеристично је да дијете у почетку не запажа гласове у ријечима нити ријечи у реченици, већ њихов фон и њихову ритмичко-мелодијску структуру, што означавамо аудитивном представом. Дијете, дакле, слухом усваја гласовну страну говора. Оно више развије фонетички слух, ствара гласовне слике, а мање опажа гласовни састав ријечи. То је вријеме коришћења пасивног рјечника, али упоредо с тим тече и оспособљавање дјетета за разликовање гласова, за постепено богаћење активног рјечника. Дијете постепено обликује и артикулише гласове. То углавном чини подражавајући говор одраслих. Зато одрасли треба да пазе да гласове изговарају правилно. На тај начин дјеца стварају добру артикулациону основу, односно умањују аудитивну збрку. Процес овладавања гласовном страном говора траје све до краја пете, па и шесте године. Стога је врло важан правилан изговор, како код родитеља тако и код васпитача у предшколској установи, касније и наставника. Васпитачи не треба само да подстичу, већ и систематски свакодневно да вјежбају са дјецом говор, било кроз игру, слободне или усмјерене активности или кроз центре за учење. За вјежбе артикулације погодне су и игре ријечима. Одабрани тек-

стови, кратке приче, стихови, поезија за дјецу такође су погодна средства за савладавање гласовне стране говора, поготово оних тежих гласова за изговарање. Добро је сва ова поучавања, утврђивања и понављања везивати за покрет, слику, играчку, звукове из природе или неко друго адекватно и подстицајно средство. У свему томе бројалице су изузетно погодне. Оне добро дођу за изговор и увјежбавање свих врста гласова и њихових скупина (струјних, праскавих, назалних). Иако дјеца, углавном, до треће године артикулишу све вокале и гласове из групе експлозива и назала, треба их и даље увјежбавати путем бројалица, одабраних текстова или бираних стихова. Погодни су они стихови у којима се подражавају гласови животиња, као:

Пипи, пипи, пипи, пи
мама, мама гдје си ти?

Коко, коко, коко да

ево дјецо, ту сам ја. (Г. Тартаља)

или:

Мјау, мјау мачка

цију, цију миш.

Мјау, мјау,

цију, цију

нестао је миш.

Или, на примјер, којима су имена и начини оглашавања животиња:

То је фарма ујка Џимија ија ија о
на тој фарми свачег има ија ија о
Краве: мууу, мууу, му, му, му.

Овце: беее, беее, бе, бе, бе.

Пас: ваууу, ваууу, вау, вау, вау.

Маца: мијаууу, мијаууу, мијау,
мијау, мијау.

Гица: гроок, гроок, грок, грок, грок.

Миш: цијууу, цијууу, циу, циу,
циу.

Уз игру и адекватне покрете дјеца
могу подражавати разне звукове из
природе, као:

Капље киша капљицама:

кап, кап, кап!

Гази гусан барицама:

шљап, шљап, шљап! (М. Симић)

или

Пљесни, пљесни, пљес!

Тресни, тресни, трес!

Пљес, пљас!

Трес, трас!

Налазимо сличне примјере за
увјежбавање и многих других гласова,
посебно (м. н. њ).

Примјер бројалице за м и н:

Иш`о медо у дућан,
није рек`о „добар дан”!

Иди медо ван,
ниси рек`о „добар дан”.

Или за њ:

У башти много воћа расте
крушке, јабуке, шљиве
трешње, вишње, кајсије.

Даље настави ти

још наброј три.

Неке струјне гласове дјеце теже
артикулишу. Примијећено је да нека
трогодишња дјеца лако артикулишу
гласове *с, з, ж* на почетку, али теже
ако су исти гласови у средини или
на крају ријечи. То треба увјежбати
на одабраним текстовима, стиховима
или бројалицама.

Примјер:

Трас!

Трас!

Трас!

Неста морски пас! (Д. Лукић)

или

Зри, зри, зри, зри, зри, зри, зри

Весели смо ми. (М. Алечковић)

или

Лике, лике бурке
ми играмо жмурке.

Један, два, три,
сада жмуриш ти.

За артикулацију слова *ш*, нпр.

Нешто шушну,
нешто шмугну.

Шума густа не видиш
може бити шушну

повелики миш. (Г. Витез)

или

Енкиш, бенкиш,
банку платиш
па се клатиш.

Посебно треба обратити пажњу на избор бројалице, текста или стиха за артикулацију гласа који може бити и вокал и консонант, а правилност његовог изговарања нека дјеца постижу тек у шестој или седмој години.

Један од примјера за *p*:

Расти, расти
мјехуре мали
да порастеш
као, као
балон прави.

Сличну пажњу, вријеме и стрпљивост у избору текстова, стихова или бројалица треба поклонити за правилну артикулацију тежих и сложених сугласника: *ч, ђ, ђ, ђ, ђ*.

Примјер бројалице за *ч*:

Чича	Чик
чворак	чворче
чува	чворни
чету	чавки
чавки.	чвор.

или

Нема плићака без дјечака
ни дјечака без пливача
ни пливача без викача
који свима грешке броји
а сам у плићак стоји.

Примјер за *ћ*.

Из кљунчића
малог птића
излете први глас
ћ, ћ, ћ, ћ, ћ!
А сутрадан већ
Излетела реч
ћић! (С. Ракита)

или за: *ђ, ђ*:

Јуче, туго, задао
наш учитељ патак
пачићима ђацима
озбиљан задатак.
А пачићи ђачићи
У бригу се дали.
(А. Франчевић)

Тако ћемо изнаходити погодне текстове, стихове, бројалице и за друге гласове који се теже артикулишу или се теже изговарају било у средини или на крају ријечи. Та појава се уочава и у изговарању *љ* и *л* који се теже артикулишу у средини ријечи или замјењују са *ј* и *в*. То се може отклонити увјежбавајући на погодним примјерима, нпр.:

Гудало је гудило
чакшире ми купило
Добош, тарабаш
ти баш испадаш.

или

Љуља, љуља, љушка
на Морави крушка,
ту нам седи тетка,
колачиће пљеска,
и орасе туцка,
и лешнике крцка.
(З. Ј. Јовановић)

или

Кад бих знао језик лављи
или крављи,
или мрављи.

Могли бисмо наводити још много примјера, али сваки од њих ће нам потврдити тезу да су бројалице итекако важно средство за правилно опажање, артикулацију и изговарање гласова.

Умјесто методичких напомена

Нема сумње да су бројалице једно од значајних средстава која доприносе учењу говора и бржем преласку од егоцентричног у социјализовани говор, у претварању пасивног у активни рјечник и у развијању правилнијег и логички повезаног говора. Нарочита добробит бројалица је у описивању, обликовању, артикулацији и правилном изговору гласова.

Због тога овај садржај треба, поштујући захтјеве методике, уграђивати у васпитно-образовни процес предшколских установа и васпитно-образовне и наставне садржане намијењене разредној настави.

Наставници предшколских уста-

нова то могу урадити у усмјереним и јутарњим слободним активности-ма, током пријема дјете, поподневних слободних активности, приликом посматрања у дворишту, врту, воћњаку, играоницама и центрима за учење, те извођењима дјете у шетњу или током реализације полудневних или дневних излета. Ове констатације се једнако односе на све центре учења и на сва васпитно-образовна подручја.

Наставници разредне наставе, а посебно I и II разреда, могу ове садржаје вјешто и зналачки уграђивати у обраду, утврђивање и понављање програмских садржаја неких наставних предмета, а нарочито у: матерњи језик, физичко васпитање, музичко васпитање, али и у игру, те у уводни главни и завршни дио наставног часа, односно у сваки корак едукативне радионичке активности интерактивне наставе.

Сваки наставник, у основној или у предшколској установи том приликом ће, посебно водећи бригу о методици рада, слободније па и креативније уграђивати ове садржаје у програме васпитно-образовног рада. Разлог више зато јесте што знамо и уочавамо да се бројалице користе у различитим васпитно-образовним и наставним ситуацијама, а нарочито у играма дјете и ученика, што потврђује њихову васпитно-образовну вриједност.

Садржаји бројалица уносе међу дјецу и ученике радост, весеље и смијех. Дјеца у предшколском и у раном школском узрасту лако их памте, а често их у игри и у контактима са другом дјецом и користе. Њихово ко-

риштење и комуникацију оплемењују позитивним емоцијама.

С обзиром на важност ових садржаја, а и њихову запостављеност у васпитно-образовном а посебно у наставном процесу, претпоставка за њихову успјешну реализацију је добра припрема. Она се односи на наставнички, посебно методички рад, на стварање емоционалне климе, расположења и спремности дјеце за садржаје ове врсте. Припрема је, дакле, вишеструко неопходна. Она је преваходно усмјерена на избор (одабирање, селекцију) бројалица. Одабирање врши наставник, у зависности од циља који жели постићи и задатака које треба остварити. Садржаје бројалица које се намјеравају уграђивати у васпитно-образовна подручја, односно у наставне активности треба унапријед планирати, водећи рачуна о психофизичким карактеристикама дјеце или ученика и њиховим способностима. Наставник треба да води рачуна о томе да бројалице буду занимљиве и примјерене узрасту дјеце. То наставнику неће бити тешко с обзиром на његово познавање законитости психофизичког развоја дјеце. Ми смо му донекле олакшали тај рад самим тим што смо, по одређеним критеријумима, класификовали те садржаје.

Од наставника се захтијева не само да правилно одабира бројалице, већ и да пази и тачно одреди када ће их употребити, какав ће ефекат њима проићи. Наставник ће одмјерити да ли треба да употреби неко наставно

средство или помагало, те да одреди у којој мјери ће се служити мимиком, пантомимиком, демонстрацијом и сл. Исто тако, наставник треба да пази на темпо и ритам изговарања, на боју и висину гласа, наглашавање појединих ријечи, да користи *сигналне* ријечи, да, уопште речено, пази на тонски колорит, на љепоту и тачност израза, како би у први план дошла акустичка очигледност.

Као важно подстицајно (мотивационо) средство могу нам послужити различити предмети, лутке (посебно гињол лутке), позориште сјена, затим различите врсте дидактичких средстава, лото апликације и друго.

Добро методички осмишљена бројалица постаје јако мотивационо средство у функцији разговора, говора и мишљења. Праћена топлим односом, радошћу и смијехом, она постаје средство за приближавање и уважавање здравих односа међу дјецом. Као таква, она може да доприне се успостављању позитивних емоција у јачању интерактивних веза и односа између васпитача и дјеце, односно наставника и ученика. У читавој овој активности наставник постаје не само учесник већ и инструктор и савјетодавац, односно стручно лице које ће дјецу и ученике довести до оног чему тежи – до циља.

Литература

- Алексић, Д. (1939). *Дјечије веселице – пјесме из народа*. Београд.
- Аркин, Е. А. (1950). *Игре и рад у животу дјетета*. Загреб: ПКЗ.
- Беликова, Л. и Јурова, М. (1976). *Како припремити дијете за школу*. Сарајево: ИГКРО «Свјетлост» ООУР Завод за уџбенике.
- Богусловска, З. М. (1972). Психолошке особености сазнајне активности деце предшколског узраста у условима дидактичке игре. *Предшколско дете бр. 3*. Београд.
- Брунер, И. С. и Шервуд, В. (1973): Игра «скривалице» и учење структуре правила. *Предшколско дете, бр. 2*. Београд.
- Бурке Валш, К. (2000). *Стварање учioniца у којима дијете има централну улогу (6-7 година)*. «Step by step». Београд: Центар за образовне иницијативе.
- Васић, С. (1968). *Говор вашег дјетета*. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.
- Васић, С. (1972). *Развитак артикулације код деце на узрасту од три до девет година*. Београд: Научна књига.
- Вукомановић, Н. и Вукадиновић, В. (1973): *Запјевајмо и заиграјмо*. Београд: Удружење музичких педагога СР Србије.
- Вукомановић, Н. и Комненић, О. (1981). *Музичке игре*. Горњи Милановац: Дјечје новине.
- Група аутора, (1976). *Народна проза* (приче, пословице, питалице и загонетке). Сарајево.
- Група аутора, (1967). *Педагошки речник*. Београд.
- Енциклопедијски рјечник педагогије. (1963). Загреб: Матица Хрватска.
- Зборник песничких текстова за децу предшколског узраста. (1973). Београд.
- Манастериоти, С. *Зборник пејсама и игара за децу*.
- Малешевић, Н. и Милијевић, С. (1983). *Игре за децу предшколског узраста и припремних одјељења основне школе*. Сарајево: «Свјетлост». ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Марковић, М., Шаин, М., Ковачевић, И., Коруга, Д., Ивановић, Р., Бељански-Ристић, Љ., Крсмановић, М., Гајић, З. и Петковић, Д. (1977). *Корак по корак 2*. Београд: Креативни центар.
- Матић, Р. (1978). *Приручник за рад на развоју говора деце предшколског узраста*. Београд.
- Милијевић, С. (2009). *Загонетке*. Бања Лука: "Комесграфика".
- Милијевић, С. (1989). *Збирка дидактичких игара*. Сарајево: „Свјетлост“ ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Мирон, М. (1970). *Загонетке и питалице*. Сарајево: «Свјетлост».
- Педагошка енциклопедија 1. (1989). У редакцији Н. Поткоњака и П. Шимлеше. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Педагошка енциклопедија 2.* (1989). У редакцији Н. Поткоњака и П. Шимлеше. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Педагошки речник 1.* (1967): Београд. Завод за уџбенике СР Србије.
- Педагошки речник 2.* (1967): Београд. Завод за уџбенике СР Србије.
- Петех, М., Душ, М. (1980). *Пословице и загонетке за најмлађе*. Загреб: «Школска књига».
- Петех, М. (1998). *Златно доба бројалице*. Загреб: Алинеа.
- Продановић, А. (1967). *Педагошки разговори са родитељима*, Београд: Народни универзитет «Браћа Стаменковић».
- Салонски, С. (1999). *Загонеталица*. Београд: Креативни центар.
- Стевановић, Б. (1983). *Таши, таши танана*. Сарајево: ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Сузић, Н. (2005). *Ризница игара*. Бања Лука: ТТ центар.
- Шарковић, Б. (1960). *Излети и логоровања*. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.
- Шаулић, А. (1962) *Народне пословице и загонетке*. Београд.